

בכיה לדורות

וַיִּמָּאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֲמֹדָה לֹא הָאֱמִינִי לְדַבְּרוֹ: וַיִּרְגְּנוּ בְּאֶהְלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל ה': וַיִּשְׂא יְדֹו לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בְּמִדְבָּר: וּלְהַפִּיל זֶרְעָם בְּגוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בְּאֶרְצוֹת: (תהלים קו פסוקים כד-כז).¹

מסכת סוטה דף לה עמוד א – בכיה לדורות

"ויושבו מתור הארץ .. וילכו ויבואו" – מה ביאה בעצה רעה, אף הליכה בעצה רעה ... "ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ ... וגם זבת חלב ודבש ... אפס כי עז העם" – אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: כל לשון הרע שאין בו דבר אמת בתחילתו – אין מתקיים בסופו.² "ויהס כלב את העם אל משה" – אמר רבה: שהסיתן בדברים ... אמר להן: וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם? ... הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והאכילנו את המן, אם יאמר עשו סולמות ועלו לרקיע לא נשמע לו? – "עלה נעלה וירשנו אותה".³

"והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות" – אמר רבי חנינא בר פפא: דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, "כי חזק הוא ממנו" – אל תקרי "מִמֶּנּוּ" אלא "מִמְּנֵוּ", כביכול, אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם.⁴ "ארץ אוכלת יושביה היא" – דרש רבא, אמר הקב"ה: אני חשבתיה לטובה והם חשבו לרעה, אני חשבתיה לטובה – דכל היכא דמטו, מת חשיבא דידהו, כי היכי דניטרדו ולא לשאלו אבתריהו ...⁵ הם חשבו לרעה – "ארץ אוכלת יושביה היא". "ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם" – אמר רב משרשיא: מרגלים שקרי הוו, בשלמא ונהי בעינינו כחגבים – לְחִי, אלא "וכן היינו בעיניהם" – מנא הוּו ידעי? ...⁶ "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו" – אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותו היום ערב תשעה באב היה.⁷ אמר הקב"ה: הן בכו בכיה של חנם, ואני אקבע להם בכיה לדורות. "ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים", וכתוב: "וכבוד ה' נראה באהל מועד" – אמר רבי חייא בר אבא: מלמד שנטלו אבנים וזרקום כלפי מעלה.⁸

¹ פרק זה בתהלים סוקר את ההיסטוריה של עם ישראל, בנימה של טרוניה על העם שאיננו זוכר לקב"ה את חסדיו לאורך ההיסטוריה, וכבר נדרשנו לו בדברינו **וימרו על ים סוף** בפרשת בשלח - ושם הזכרנו סקירות היסטוריות נוספות בתנ"ך: יהושע פרק כד, שמואל א פרק יב, נחמיה פרק ט ואולי גם פרק עו בתהלים. ראו דברינו **סקירות היסטוריות בתנ"ך** בפרשת מסעי. הטון בתיאור ההיסטוריה שברק זה הוא של הודאה לקב"ה על חסדיו ונפלאותיו עם ישראל, הגם שזה היה כפוי טובה, סרבן ומרדן לאורך כל התקופות. ראו פירוש דעת מקרא לפרק זה. כדאי לשים לב במיוחד לפסוק כז: "וּלְהַפִּיל זֶרְעָם בְּגוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בְּאֶרְצוֹת" שממנו ניתן ללמוד שכבר בחטא המרגלים נקבעה גלות עם ישראל מארצו! מי שמאס בארץ פעם אחת, סופו למאוס בה ולגלות ממנה פעמים נוספות. האם יש בפסוק זה ללמדנו על זמנו של ספר תהלים, פרק קו לפחות? ע"פ, לנושא שלנו, הרי לנו את ה"בכיה לדורות" כבר במקרא עצמו. המדרש רק יוסיף ויעצים מוטיב זה.

² המרגלים אמרו גם דברים טובים על הארץ על מנת להקנות לדבריהם אמינות.

³ כדאי לראות שם במקור את כל המדרש הפרשני על פרשת המרגלים, לאורך עמוד ומחצה, מראש דף לד ע"ב ועד אמצע לה ע"א. דבריהם הסופיים של המרגלים שגרמו ל"בכיה לדורות", שבהם נתמקד, היו לאחר ד"אלוג, לאחר ניסיון של כלב להטות את הכף (שתיקתו של משה היא עניין בפני עצמו שנדון במפרשים ולא ניכנס אליו, ראו דברינו **חילופי דורות ומשמרות** בפרשת פנחס). הייתה להם אפשרות לשנות את דבריהם או לרכסם לפחות והם לא ניצלו אותה, אלא אדרבא, החרירו את דבריהם.

⁴ זה אותו "מִמֶּנּוּ" אלא שהוא יכול להתפרש מאיתנו או שכוחו של יושב הארץ בא "ממנו" – מעצמו. עפ"י המדרש, המרגלים אמרו ממנו כאילו במשמעות מאיתנו ובאמת התכוונו ורמזו ממנו – מהקב"ה. מבעל הבית שיצר את הנפילים שכעת כבר לא סרים למשמעתו ומורדים בו ואין הוא יכול "להוציא את כליו". כל העניין מתחבר עם בראשית פרק ו פסוק ד (סוף פרשת בראשית): "הַנִּפְלִים הָיוּ בְּאֶרֶץ צִמְיִם הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל בָּנוֹת הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מְעֹלָם אָנְשֵׁי הַשָּׁם" והשוואתו עם הפסוק בפרשתנו: "וְשֵׁם רָאִינוּ אֶת הַנִּפְלִים בְּנֵי עֵזֶק מִן הַנִּפְלִים". אלה שני המקומות היחידים בתורה ובתנ"ך כולו שבו מוזכרים הנפילים. ראו המפרשים: רש"י שם וכו', פירוש רבינו חננאל שם ורשב"ם בפרשתנו. וזה נושא נכבד שצריך לדון בו בנפרד באחת מפרשות בראשית הבאות עלינו לטובה.

⁵ כל היכן שהמרגלים הלכו, ראו אנשים הולכים בלוויות. הקב"ה המית אנשים חשובים מיושבי הארץ הכנענים, כדי שאלה החיים יוטרדו ללכת ללוויות ולא יבחינו במרגלים ויש אומרים שם שאיוב נפטר באותו הזמן וכולם היו עסוקים בהספדו. אך המרגלים פירשו זאת כתכונה של הארץ שהיא אוכלת את יושביה. ובאמת, מנין להם לדעת שהקב"ה עשה זאת במכוון?

⁶ נחא, אומר המדרש, שהמרגלים חשבו עצמם לחגבים שכן ראו את הענקים ויכלו להשוותם לעצמם, אבל מניין להם איך תושבי הארץ ראו אותם? גם קטע זה איננו טענה קשה במיוחד על המרגלים, וכבר הגמרא עצמה מציעה שם הסבר שהמרגלים שמעו את תושבי הארץ מדברים ביניהם ואומרים אחד לשני: יש שם אנשים הדומים לחגבים שמסתתרים בין האילנות (הכרמים).

⁷ לגבי החשבון של חטא המרגלים ותשעה באב (נכון יותר ערב תשעה באב) ראו מקבילה בגמרא מסכת תענית כט ע"א שעורכת חשבון מדויק של כל התאריכים מתחילת ספר במדבר והקמת המשכן בתחילת חודש ניסן של השנה השנייה ליציאת מצרים, דרך עזיבת הר סיני בכ' באייר ("כתינוק הבורח מבית הספר" ראו דברינו **ויהי בנסוע הארון** בפרשת בהעלותך), חטא מרים בכב' בסיוון, שליחת המרגלים בכט' באותו החודש וחזרתם בח' באב ערב ט' באב. ושם החשבון הוא שתמוז היה מעובר מה שאיננו בלוח שלנו (בדומה לשיטה שחודש אייר היה מעובר כדי שמתן תורה יסתדר עם חג השבועות).

⁸ אנו מבקשים להתמקד בסיפא של המדרש, ב"בכיה לדורות". מה פִּשְׁרָה? מה היה כאן כ"כ קשה עד שעונשו נמשך לאורך כל הדורות? מה גם שבחלקים רבים לאורך המדרש הדברים לא נראים כ"כ חמורים. התשובה שהמדרש נותן בסופו, אשר מתחברת עם ראשיתו: "כי חזק הוא ממנו", שהיה כאן מרד כלפי שמיא! ההתנגדות לעליה לארץ ישראל הפכה למרד טוטלי בקב"ה. "חזק הוא ממנו" –

מסכת סנהדרין דף קד עמוד ב – מהחורבן אחורה לחטא המרגלים

"בכה תבכה בלילה" (איכה א ב) - שתי בכיות הללו למה? אמר רבה אמר רבי יוחנן: אחד על מקדש ראשון, ואחד על מקדש שני. "בלילה" - על עסקי לילה, שנאמר: "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא" (במדבר יד א). אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותו הלילה ליל תשעה באב היה, אמר להן הקב"ה לישראל: אתם בכיתם בכיה של חנם - ואני אקבע לכם בכיה לדורות.⁹

ירושלמי תענית פרק ד הלכה ה – בכייה של תפלות

"וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן וגו'" - אתון אשכחינון עסיקין בהלכות חלה וערלה. אמרו להן: לארץ אין אתם נכנסין ואתם עסוקין בהלכות חלה וערלה? מיד: "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא" [שם יד א] - אמר להן: אתם בכיתם לפני בכייה של תפלות, היו עתידין אתם לבכות בכייה של ממש: "בכה תבכה בלילה" [איכה א ב].¹⁰

במדבר רבה פרשה טז סימן כ – בכייה של כל העדה

"ותשא כל העדה ויתנו את קולם, ויבכו העם בלילה ההוא" (במדבר יד א).¹¹ זהו שאמר הכתוב: "דְּבַרִּי נִרְגָּן כְּמַתְּלֵהִים וְהֵם יָרְדוּ חֲדָרֵי בְטָן" (משלי יח ח) - דברים שֶׁרָגְנוּ אחר הקב"ה גרמו להם צרה גדולה, שאילו לא נשתוו למרגלים,¹² לא היו לוקין עמהם.¹³ אלא השלימו אחריהם, שנאמר: "ותרגנו באהליכם" (דברים א כז).¹⁴ מהו "ותרגנו"? תרתם גנות ארץ ישראל שקראה הקב"ה ארץ טובה. "ותשא כל העדה ויתנו את קולם" – זהו שאמר הכתוב: "נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה" (ירמיה יב ח) - אותו קול שבכיתם גרם לכם ללקות כשונאים.¹⁵

מהקב"ה, אין בעל הבית יכול להוציא את כליו. רגמת האבנים נראית כאילו היא כלפי משה ואהרן, אבל היא בעצם כלפי השכינה. על מעשה חמור כזה מגיע עונש חמור ומתמשך. ואנו עדיין שואלים: מה זה קשור לארץ ישראל ולחורבן הבית? האם גם שם היה מרד? מאיפה נלקחה הסיפא החמורה כ"כ של המדרש? מהבכי של העם? איפה היכולת לשוב בתשובה? על החטא המור ביותר של חילול השם אומרת הגמרא ביומא פו ע"א "עד תמותון". ודור המדבר אכן נענש שמת במדבר. למה ייענשו גם כל הדורות הבאים? אולי אפשר שה"בכיה לדורות" איננה עונש מתמשך ואיסופי על מעשה חמור אחד, אלא תכונת אופי בסיסית שחוזרת לאורך הדורות. מעשה שחוזר תדיר. מחד גיסא, מקבל את עונשו "המקומי", ומאידך גיסא מצטבר לדורות.

⁹ ה"בכיה לדורות" מתוארת במקורות רבים שניתן לחלקם לשתי קבוצות: קבוצת הגמרא בסוטה ותענית לעיל (אליהן יצטרפו להלן במדבר רבה וילקוט שמעוני) מול קבוצת הגמרא בסנהדרין זו ואיכה רבה פרשה א. נקודת המוצא של הקבוצה השנייה הוא חורבן הבית. הפסוק העיקרי שהיא דורשת הוא הפסוק "בכה תבכה בלילה" ממגילת איכה, ומשם הם מחפשים את המקור והשורש לבכיה זו ומגיעים עד חטא המרגלים בו בכו בני ישראל מאסו בארץ חמדה וממילא איגלאי מילתא למפרע שזו שבמרגלים הייתה בכייה לדורות. זו נקודת השקפה אחורה להיסטוריה והיא אולי קלה יותר. החורבן הוא מציאות שצריך להסביר אותה ולהתמודד איתה ואחד הפתרונות הוא שהיה כבר חטא קודם והוא שגרם או לפחות השפיע. מנגד, קבוצת הגמרא בסוטה, תענית ובהמשך גם מדרש במדבר רבה, דורשת את הפסוקים בפרשתנו ומשם הולכים "קדימה" אל אשר יקרה את עם ישראל בדורות הבאים. בכיה לדורות כמשפט עתידי. המנבא אירועים שנגזרו מראש. ברור שגם מדרשים אלה חוברו אחרי החורבן, אבל, ברמה הרעיונית, אינו דומה מי שדורש את מגילת איכה ומחפש שורשים (צידוק הדין) בתורה לחורבן ולבכיה לדורות, למי שדורש את פרשת חטא המרגלים ומראה את הבכיה לדורות כפועל יוצא מתוך החטא הזה. ראו המשפט במדרש במדבר רבה להלן: "ומן אותה שעה נגזרה גזירה על בית המקדש ליחרב". מאותה שעה נגזר? אז כל בניית בית המקדש ע"י דוד ושלמה היה מראש לשווא? איזו מן בשורה היא זו? (והדברים חוזרים גם לשעבוד מצרים וברית בין הבתרים, ראו דברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים](#) בפרשת וארא).

¹⁰ לפני שנפנה מהתלמודים למדרשים, הנה גרסת הירושלמי שמעדיף את הביטוי "בכיה של תפלות" ונשאיר לשוואבי המים לדרוש מה בין ביטוי זה ובין "בכיה של חנם" של הבבלי. אבל מעניין יותר הוא המפגש עם משה ואהרן שכבר יושבים ועוסקים במצוות התלויות בארץ (ועפ"י מפרשי הירושלמי כבר למדו את העם הלכות אלה). ראו דברינו [החצי השני של הפרשה](#) שמצוות אלה באות לנחם את העם לאחר גזירת ארבעים שנות המדבר, בעוד שכאן הן מוקדמות לחצי הראשון של הפרשה. המרגלים לועגים לעיסוק במצוות אלה בטענה שהרי אין אפשרות להיכנס לארץ. הם כבר בדקו והגיעו למסקנה "אין אתם נכנסים".

¹¹ הפסוק: "ותשא כל העדה ויתנו את קולם, ויבכו העם בלילה ההוא", הנדרש בקצרה בגמרא במסכת סוטה הנ"ל, הופך לעיקר הדרשה במדרש במדבר רבה זה. ראו במקור שם איך בסימן יט הקודם הוא דורש את "ויהס כלב את העם", מדגל על כל הדרשות של "חזק הוא ממנו", "לא נוכל לעלות", "ארץ אוכלת יושביה היא" וכו' (ראו פסוקים לא-לג בסוף פרק יג בפרשה), ומתמקד בבכי ובנשיאת הקול כלשון המדרש בסופו. בכך אנחנו כבר יותר מרומזים לפתרון שמציע מדרש זה ל"בכיה לדורות".

¹² אילו לא חזרו על דברי המרגלים.

¹³ לעם, לציבור, הייתה בחירה. הם לא היו חייבים להיגרר אחרי דברי הדיבה וההפחדה של המרגלים. הם היו צריכים לשמוע מה יש בפי יהושע וכלל לומר. להקשות על משה, לשאול, לחקור ולא להיגרר כעדר. האם זו הבכיה לדורות? תכונת העדר? הקיטור?

¹⁴ כאן מקשר המדרש את תיאור חטא המרגלים של ספר במדבר (פרשתנו) עם התיאור בתחילת ספר דברים (פרק א פסוקים כו-כח): "ולא אבייתם לעלת ותמרו את פי ה' אלהיכם: ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו: אנה אנחנו עלים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלות ונצורות בשמים וגם בני ענקים ראינו שם". חיבור זה, בפרט הקטע "ותרגנו באהליכם" יסייע לנו בהבנת העניין ואולי באמת צריכים לקרוא במקרא גם כאן (ספר במדבר) וגם שם (ספר דברים) לפני שדורשים במדרש. וכבר עמדו על כך רבים וטובים שבסקירתו של משה בספר דברים, ערב הכניסה לארץ, הוא מקדים את חטא המרגלים לחטא העגל ונתנו לכך טעמים רבים.

¹⁵ בנוסחאות אחרות: להיות שונאים. הבדל קטן שאולי יכול להאיר את שאלתנו. ללקות כשונאים – הוא עונש. להיות שונאים – היא תכונת אופי.

ועל אותו הדור אמר ישעיה: "בְּיוֹם נִטְעַךְ תִּשְׁנֶה שְׁנֵי וּבִבְקָר זֶרַעְךָ תִּפְרִיחַ גַּד קָצִיר בְּיוֹם נִחְלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ" (ישעיה יז יא).¹⁶ "ביום נטעך תשגשגי" - ביום שאמר ליטע אתכם בארץ, נעשיתם סיגים. "ובבוקר זרעך תפריחי" - עד שלא בא השרב, פִּרְחֶתֶם. "גד קציר ביום נחלה" - ביום שעברתי ליתן לכם נחלת אביכם, נעשיתם קלון בעולם.¹⁷ "וכאב אנוש" - זו הפורענות, שנטלתם ירושה לדורות, שבכו בליל ט' באב. ואמר להם הקב"ה: אתם בכיתם בכיה של חנם לפני, אני אקבע לכם בכיה לדורות. ומן אותה שעה נגזרה גזירה על בית המקדש ליחרב, כדי שיגלו ישראל לבין האומות, שכן הוא אומר: "וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות" - נשיאות יד כנגד נשיאות קול.¹⁸

רמב"ן במדבר פרק יד פסוק א – אסמכתא מהפרשה עצמה

וטעם ויבכו העם בלילה ההוא - כי לעת ערב באו המרגלים באוהליהם כאשר הלכו מלפני משה. ובבוקר השכימו וילינו כולם על משה ואהרן, וכך אמר משה: "ותרגנו באהליכם" (דברים א כז), כי באהליהם היו אומרים דברי נרגן.¹⁹ ואמרו רבותינו: "הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות" (תענית כט א). ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה. אבל מקרא מלא הוא: "וימאסו בארץ חמדה ולא האמינו לדברו וירגנו באהליהם ולא שמעו בקול ה' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות" (תהלים קו כד-כז). אולי יידרש זה מפסוק (לא) "וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה" – יאמר: וטפכם, כאשר אמרתם, לבז יהיה בבוא עת פקודתם, כי אני פוקד עון אבות על בנים.²⁰ והבאתי אותם עתה שידעו את הארץ ידיעה בלבד, אבל לא שיירשו אותה לדורות. והכתוב ירמוז בכיוצא בזה, ולא ירצה לגזור רעה רק בענין תוכחת על תנאי.²¹

איכה רבה א כג – עוד סמך מפסוקי הפרשה

"וַתֵּשֶׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא" - ר' חוניא מתני ליה בשם ר' נחמיה: ותשא כתיב, חובי בישא אוזפיתון לדריא,²² כמה דאת אמרת (דברים כד י) כי תשה ברעך.²³

¹⁶ ראו ויקרא רבה יח ג, במדבר רבה ז ד, דברים רבה ליברמן פרשת דברים סימן י ועוד שדורשים פסוק זה על חטא העגל: "... כך אמר להם אלהים: בבקר זרעך תפריחי ביום נחלה - ביום שסברתי לעשותכם נחלה לשמי לא קיימתם מלכותי עליכם". שם נחלה ונטיעה נדרשים באופן רוחני וסמלי על מעמד הר סיני וקבלת תורה ומצוות ("מלכותי"); ואילו כאן, כפשוטו, ארץ ישראל, כמאמר הפסוק בשירת הים: "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך".

¹⁷ האם אנחנו שומעים פה גם את מוטיב חילול השם – קלון בעולם, את המבט של אומות העולם על כל מה שקורה כאן? האם גם זה חלק מהבכיה לדורות? ראו דברינו [מה יאמרו הגויים](#) בפרשה זו.

¹⁸ סוף דבר, נשיאת הקול, "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא", היא לב העניין. ראו ילקוט שמעוני תורה רמז תשמג: "ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: דברי נרגן כמתלהמים - כאדם שיש לו מת והוא צווח ובוכה. כך הם. כיון שבאו מתור הארץ, עמדו ופזרו עצמם בכל שבטי ישראל, כל אחד ואחד בתוך שבטו ומתנפל לתוך כל זוית של ביתו. ובניו ובנותיו באים עליו והיו אומרים לו: מה לך מרי? ובעוד שהוא עומד עושה עצמו נופל לפניו, אומר להם: אוי לי עליכם בני ובנותי וכלותי, היאך האמוריים עתידים לתעתע בכם, היאך הן עתידים לשלוט בכם, מי יוכל לראות פני אחד מהם ... אני יודע מה ראיתי. מיד הם כולן גועין בבכיה בניהם ובנותיהם וכלותיהם, עד שהיו השכנות שומעות את הדבר. אף הן היו בוכות, עד שהיתה משפחה למשפחה מְשַׁמְעֶת, עד שהיה כל השבט בוכה. וכן חברו מבכה שבטו וכן כל אחד ואחד, עד שנעשו ששים רבוא חבורה אחת וגעו ונתנו קול בכיתם למרום. מניין? ממה שקרינו בענין: ותשא כל העדה ויתנו את קולם". עד כאן לשון מדרש ילקוט שמעוני. עם שלם בוכה ומיילל ואין מי שקם ושואל ומהרהר: על מה ולמה? האמנם המצב כל כך חמור, אולי משה והקב"ה בכ"ז יודעים מה הם עושים? ועדיין אנו שואלים בכיה לדורות זו מה היא? בכיה אחת ענקית ביום אחד שנמשכת ומהדהדת עד סוף כל הדורות (לפחות עד חורבן בית שני) או שמא בכיה חוזרת ומתמשכת לאורך הדורות?

¹⁹ בדומה למדרש במדבר רבה שראינו לעיל, גם רמב"ן נזקק למקבילה בספר דברים הגם שהסיפור שם שונה מאד.

²⁰ ראו דברי רמב"ן בפירושו לפרק יד בפרשתנו, אילו מידות, מ- יג המידות שטבע משה בתפילתו בחטא העגל הוא מזכיר כאן ואילו לא: "... אולי ידע משה כי הדין מתוח עליהם ולא ימחול לעולם, לכן לא ביקש רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כצאן במדבר שימותו במגפה", אבל כן הזכיר פוקד עון אבות על בנים. וכבר הארכנו בנושא זה וברמב"ן זה בדברינו [שבע מידות כנגד יג מידות](#) וכן בדברינו [סלחתי כדברך ואולם](#) בפרשה זו.

²¹ לרמב"ן חשוב למצוא סמך במקרא לדרשת חז"ל על "בכיה לדורות". בתחילה הוא מביא את הפסוקים מתהלים בהם פתחנו (ראו סוף הערה 1 לעיל), אבל זה לא מהמקרא (מהתורה). הפסוק שרמב"ן מוצא הוא: "וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה". ראו הסבר הפסוק כפשוטו למשל בפסיקתא זוטרותא (לקח טוב) במדבר פרשת שלח לך דף קח עמוד א: "וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה. כלומר מה שאמרתם לבז יהיה, לא יהיה לבז, אלא הם יעברו את הירדן וידעו את הארץ אשר מאסתם בה. ויאמרו ראו מה עשו אבותינו כי מאסו בארץ חמדה כזאת". אבל רמב"ן מציע את הקריאה הבאה של הפסוק: "יאמר: וטפכם, כאשר אמרתם, לבז יהיה בבוא עת פקודתם". אין סליחה גמורה: "סלחתי כדברך, ואולם". יש פקידת עון אבות על בנים. יש ביאה לארץ, אבל לא התנחלות של קבע לדורות, אלא רק "שידעו את הארץ ידיעה בלבד, אבל לא שיירשו אותה לדורות". הארץ ניתנת "על תנאי". ויש לחבר דברים חדים אלה עם תפיסתו הכללית של רמב"ן וחיתבו כאש יוקדת לארץ ישראל..

²² תרגום חופשי: חוב רע כהלוואה לדורות.

²³ פתרון אחר לשאלת רמב"ן איפה יש רמז לבכיה לדורות בפרשת עצמה, מציע פירוש תורה תמימה בפרק יד בפרשתנו הערה ד (וכך גם בפירושו למגילת איכה פרק א פסוק ב הערה לח), על בסיס דרשה זו באיכה רבה. את הדרשות על "בלילה ההוא" כבר ראינו

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן – משה מנצל את חטא המרגלים להיכנס לארץ

"אעברה נא ואראה את הארץ הטובה" (דברים ג כה) אמר משה: ²⁴ אני אמרתי על הארץ שהיא טובה, שנאמר: "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה" (דברים ח ז). באו המרגלים ואמרו: אינה טובה, רעה היא, שנאמר: "ארץ אוכלת יושביה היא" (במדבר יג לב). אלא אכנס ואראה אותה אם דברך קיימין שאמרת שהיא טובה ואם דבריהם, לכך: "אעברה נא ואראה". א"ל הקב"ה: "כי לא תעבור זאת הירדן הזה" (דברים ג כז). ²⁵

ערוך השולחן אורח חיים סימן תרמח סעיף כט – רק אתרוגים מארץ ישראל

ולפ"ז אין לנו שום היתר על אתרוגים, רק אותם שישראלים מעידים שידועים הנטיעות מתחילתן שאין בהם שום הרכבה, כמו אתרוגי ארצנו הקדושה שבשם גדולי ישראל ותלמידי חכמים ויראי אלקים משגיחים על הגינות שלא יהיה בהן שום הרכבה. אבל לאתרוגי קורפ"ו אין שום היתר אף בהכשירים שלהם, שידוע לכל שישראל מעטים שם וכבושים תחת ידם ויראתם על פניהם. ואיך ידעו מה שעושים על פני השדה בגינותיהם ובכרמיהם אם ירכיבו אם לאו? ... דידוע דכל מורכב גדל ממנו פירי יפה וכל שאינו מורכב הפירי אינה יפה ובכל הפירות כן הוא. ואדרבא, תיקונם של אתרוגי קורפ"ו זה הוא קלקולם, דבאמת הם יפים מאד ואין דומה להם וזהו מפני הרכבתם. ולכן כל איש מישראל אשר נגע יראת ד' בלבו לא יקח רק אתרוגי ארץ ישראל. ואיך לא נבוש ולא נכלם בדבר מצוה שנוכל לקיימה מפרי ארצנו הקדושה, ליטול דווקא מארץ העמים? אוי לה לאותה בושא אוי לה לאותה כלימה. ועל זה נאמר: "וימאסו בארץ חמדה" ולכן יש לזהר בזה מאד מאד. ²⁶

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: פתחנו בפרק קו בתהלים בו מקונן מחבר הספר על כפיות הטובה של עם ישראל וחטאיו לאחר הנס הגדול של קריעת ים סוף, בשנות הנדודים במדבר וגם בכניסה לארץ: "מִהְרֵי שָׁכָחוּ מַעֲשָׂיו לֹא חָכוּ לַעֲצָתוֹ: וַיִּתְּאוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיִּנְסוּ אֶל בִּישְׁמֹנוֹ: וַיִּקְנְאוּ לַמָּשָׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ ה': ... יַעֲשׂוּ עִגָל בַּחֲרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמַּסֶּכָּה ... וַיִּמְאָסוּ בְּאַרְץ חֲמָדָה לֹא הָאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ: ... וַיִּצְמְדוּ לְבַעַל פְּעֹר וַיֵּאָכְלוּ זִבְחֵי מִתִּים וכו'". אבל פרק קז הסמוך כולו שבח והודיה ולא בכדי נבחר לפתוח או את תפילת ליל יום העצמאות. ראו דברינו [ברכת הגומל](#) ביום זה. האם פרק קז הוא התיקון לפרק קו? האם מסמיכות פרקים זו נוכל להתפלל ולקוות שתשועת ישראל בימינו היא קץ לבכייה לדורות? ²⁷

לעיל, ראו בפרט סנהדרין קד לעיל. בא מדרש איכה רבה ודורש את "ותשא העדה" מלשון "כי תשא ברעך", היינו חוב שנושא ריבית. הקב"ה סלח לעם ישראל אבל נותר כאן חוב ועתיד בעל החוב לבוא ולגבות את חובו. ומתי תיגבה הריבית? "בלילה ההוא".

²⁴ לקב"ה.

²⁵ ראו שם המשל על החכם "שאמר לתלמידו: לך וארס את פלונית ועד שאתה שם רָאָה אותה ... הלך התלמיד ואמר לה: אראה אותך. אמרה לו: אין צורך שתראיני. חזר ואמר לרבו: ראיתיה והיא נאה. באו אחרים ואמרו: אינה נאה". החכם כועס על התלמיד שאמר שהיא נאה (בלי שראה אותה) וכעת באים אלה שראו אותה ואומרים שהיא לא נאה! חזר התלמיד לאבי הנערה ודורש כעת לראותה: "לא אמרת על בתך שהיא נאה? הרי באו אחרים ואמרו שאינה נאה, אראה אותה אני ואדע אם דברך קיימין ואם דבריהם". (ראו בהמשך המדרש שם משל קצת אחר של רב יהודה בר נחמן). לעניינינו, בניסיון נוסף של משה להיכנס לארץ הוא מתחכם כלפי הקב"ה ואומר: המרגלים אמרו כך, ואני, ע"ס דברך, אמרתי כך, אני חייב להיכנס ולראות אם צדקתי או לא. מה לפנינו כאן? עוד 'טריק' של משה בניסיונו הנואש להיכנס לארץ? אפשר שיותר מזה. אפשר שמסתתר כאן ניסיון של משה למחוק את חטא המרגלים לדורות. בפרט אם ניצמד לסדר פרשות התורה שדברי השבח של משה על ארץ ישראל הם בספר דברים שבא לאחר במדבר! ואולי לכן גם מקדים משה בספר דברים את חטא המרגלים לחטא העגל. התעקשות משה להיכנס לארץ היא במטרה למחוק את הבכיה לדורות. אם משה היה נכנס לארץ ומנהיג את עם ישראל לפחות בשנות ההתנחלות הראשונות, אולי הייתה הבכיה לדורות נמחקת ולא מלווה את העם לדורות. וגם רמב"ן לעיל היה מסכים שההתנחלות בארץ איננה רק "שידעו את הארץ ידיעה בלבד". וכל אחד מוזמן לחוות את דעתו על מדרש קסום זה. כך או כך, גם תחכום זה לא הועיל והמענה החד של הקב"ה כפי שהארכנו לדון בו בפרשת ואחנן היה ונשאר: [כי לא תעבור את הירדן הזה](#).

²⁶ כָּלֵב עומד ומסה את העם: "טובה הארץ מאד מאד" וכמה מאות שנים אחריו נלחם בעל ערוך השולחן, הרב יחיאל מיכל הלוי אפשטיין (1829-1908), באתרוגי קורפו ומקפיד "להיזהר בזה מאד מאד" ולקנות רק אתרוגי ארץ ישראל שהיא ארץ חמדה, "ארצנו הקדושה". נראה, בין השורות, שההקפדה היא לא רק בדיני אתרוגים והרכבתם, אלא גם בכבודה של ארץ ישראל ובתקווה שסוף סוף תוסר מאיתנו הבכייה לדורות. אגב, ערוך השולחן הוא אביו של בעל התורה תמימה שהבאנו לעיל, הרב ברוך הלוי אפשטיין. גיסו הוא הנצי"ב (הרב נפתלי צבי יהודה ברלין) שעל שמו נקרא קיבוץ עין הנצי"ב שבעמק בית שאן. ואם הקפדה על קניית אתרוגי ארץ ישראל תכפר על הבכייה לדורות, קל וחומר מי שבא להתיישב בה לפתחה ולטפחה ולטעת בה כל עץ נמד למראה וטוב למאכל וזכה למה שמשה רבנו לא זכה.

²⁷ את תשעה באב נמשך לציין אבל אולי יותר כיום של למידת לקח ומוסר ואפילו אזהרה, מאשר יום של חורבן וייאוש. ראו דברינו [צום הרביעי וצום החמישי](#) בתשעה באב ואולי עוד דפים שם.

